

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kutatások a „Bujdosó magyarok füstölgő csepüje...” szerzője után. Kolozsvártt 1676-ban jelent meg egy 12.-rébten 141 lapra terjedő könyv, melynek hosszú címét körülbelül ekképen lehetne a legcélszerűbben rövidegre fogva adni: „...*Bujdosó magyarok füstölgő csepüje, azaz, melyben az ...bús lélek ...az Isten háza mennyei tüzével megillettetik.*“ Ezt SZABÓ KÁROLY a Régi Magyar Könyvtár I. kötetében 1196. szám alatt írta le s minthogy a mű szerzője, ki „az Úrért szenvedőknek egyik társa“ volt, csak kezdőbetűkkel jelezte nevét és állását (Sz. M. N. B. L. T.), SZABÓ a megfejtését is adja ezeknek a betűknek, mégpedig emígy: SZÁNTAI MIHÁLY *nagybányai lelki tanító.*

Ennek a megfejtésnek a helyessége alól végérvényesen kirántja az alapot az, hogy jóllehet Nagybányáról tényleg elkergette a protestánsok ellen támadó hatalom a református lelkészeket, de közülök egyiknek sem SZÁNTAI MIHÁLY volt a neve, hanem igenis, az elsőpapnak NÁNÁSI LOVÁSZ ISTVÁN, a másodiknak pedig HORTI ISTVÁN. És még hozzá 1676-ra az előbbi már vissza is tért Nagybányára, az utóbbi pedig részint azért nem foglalta el ott ismét a hivatalát, mert a szepesi kamara csupán egy lelkész tartására adott engedélyt a nagybányaiaknak,¹ részint, mert az odavaló második papságnál jobb hivatalra, a fogarasi papságra tett szert. Így tehát az úgy képzelt SZÁNTAI MIHÁLY is csak esetleg lett volna kénytelen még mindig bujdosni 1676-ban és számkivetettnek ekkor már nehezen tüntethette volna fel magát joggal. De — mint mondtam — máskülönben sem mondhatta volna magát nagybányai lelkésznek, minthogy egyfelől másokat üldöztek el ebből az állásból, másfelől meg évtizedekkel azelőtt működött ott egy ilyen nevű. És ez a SZÁNTAI MOLNÁR MIHÁLY, aki valósággal lelkészkedett valaha Nagybányán, még 1646-ban meghalt mint tiszántúli püspök és szatmári pap.

Volt ugyan SZÁNTAI MIHÁLY nevű református pap ebben a későbbi időszakban is, alighanem párjával. Mert az tökéletesen bizonyos, hogy az ezzel a névvel egybekötött adatok nem ugyanazon egy személyre vonatkoznak mind. Mindjárt az kétségtelennek vehető ugyanis, hogy az a SZÁNTAI MIHÁLY, aki 1649. január 25-én a felsőbb tanulók közé

¹ THURZÓ FERENC: A nagybányai ev. ref. főiskola (!) története. 1905. 6. l.

iratkozott be Debrecenben,² nem azonos azzal, aki ugyanazon évi július 28-tól kollégiumi senior volt Sárospatakon.³ Úgyszintén az is bizonyos, hogy a groningeni egyetemre 1652. május 29-én beiratkozott SZÁNTAI H. MIHÁLY⁴ és az 1654. november 1-én beiratkozott SZÁNTAI M. MIHÁLY,⁵ továbbá az oderafrankfurti egyetemre 1651 tavaszán,⁶ a franekerire 1653. február végén beiratkozott SZÁNTAI HEBRANT vagy HEBRANC MIHÁLY⁷ és az utóbbira 1654. október 24-én beiratkozott SZÁNTAI MIHÁLY⁸ semmiesetre sem mind egy személy, hanem legalább is és valószínűleg kettő. Viszont az, hogy az 1654 előtt Kassán iskolaigazgatói tisztet viselt SZÁNTAI MIHÁLY,⁹ az 1655 vége felé hejcei papságban,¹⁰ 1661-ig tállyai másodpapságban, ettől fogva erdőbényei lelkészségben,¹¹ 1662-ben monoki lelkészségben,¹² 1670-ben ez évben kezdett¹³ s halálával még ez évben be is végzett¹⁴ debreceni lelkészségben működő SZÁNTAI MIHÁLY mind ugyanegy személy és az előbb említettek valamelyikével azonos volt-e: jelenleg még nem állapítható meg

² Iskolatörténeti Adattár II. k. 119. l.

³ KONCZ JÓZSEF: A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium története. 1896. 175. l.

⁴ MIKLÓS ÖDÖN: A groningeni egyetemen tanult magyarok névsora. 1917. 5. l.

⁵ U. o. 5. l. — Valószínűleg MOLNÁRT jelent az M. betű s ebben az esetben körülbelül a püspöknek volt a fia. Ez 1652-ben köztanító volt Sárospatakon.

⁶ Protestáns Szemle 1889. 188. l.

⁷ Történelmi Tár 1886. 792. l.

⁸ U. o. 1886. 793. l.

⁹ U. o. 1899. 172. l.

¹⁰ RMK III. k. 1964. sz. a. leírt könyv ajánlása szerint.

¹¹ TARCALI PÁL zempléni esperes egykorú följegyzése szerint. Az ő nálam másolatban meglevő följegyzéseiből az is kitűnik, hogy Erdőbényén ettől fogva még 1667-ben, a följegyzések záró évében sem volt lelkészváltás, s ebben az esetben tényleg két SZÁNTAI MIHÁLYnak kellett lennie ekkor is. De elvégre TARCALINál sincs kizárva valami feledékenységből eredő mulasztás.

¹² Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár 1929. 130. l.

¹³ ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. 1905. 101. l.

¹⁴ ZOLTAI LAJOS magánértesítése szerint. — SZENTPÉTERI ISTVÁN SZENCZI A. PÁL felett tartott gyászbeszédében 1691-ben, tehát huszonegy évvel később Mátyás keresztnévvel említi a Debrecenben működött papi emberek közül pár évtized óta ott elhaltak felsorolása közben. Debrecen város egykorú jegyzőkönyvi bejegyzései azonban Mihálynak mondják. Mihálynak írja DEBRECENI EMBER PÁL is. A Szentpéteri tévedése onnan eredhetett, hogy az ott kevés idei lelkészkedés után elhaltak felcserélte a keresztnévét a később hosszasan ott tartózkodóival.

hitelesen és végérvényesen. Ha egy személyt illetnek ezek az összes utóbbi adatok, akkor erre önként érthetően már csak azért sem alkalmazhatók a szóban forgó könyv szerzőjét jelző kezdőbetűk, mert már jóideje sírjában nyugodott annak megjelenésekor. Am ha kettő között oszlanak meg történetesen, abban az esetben csakugyan korántsem lehetetlen, hogy a netalán életben levő szintén osztozott sok más lelkész-társa szomorú sorsában. De akkor meg nem igen megfelelők a könyvön feltüntetett többi kezdőbetűk, ha csak nem valami eddig ismeretlen lelkészkedési helyét jelentik ennek az irodalmi téren egyébként teljességgel nem forgolódo egyénnek.

Ilyen módon megfelelhetne e kezdőbetűknek az a SZÁNTAI MÁTYÁS¹⁵ is, aki 1651 márciusáig seniori, azután 1652-ig praeceptorai tiszteletet töltött be Sárospatakon, 1653-ban Groningenben, 1654-ben Franekerben, 1655-ben Utrechtben iratkozott be az egyetemre, 1667 vége felé Gyöngyösön lelkészkedett,¹⁶ állítólag még 1658-tól, majd pedig másodlelkész lévén 1670 elejétől Sárospatakon, a Báthory Zsófiától szenvedett üldözések elől 1671 őszén egészen Erdélyig kellett menekülnie,¹⁷ hol 1675. jan. 9-én Apafi fejedelem a bujdosó lelkészek egyrésznének elhelyezéséről intézkedvén, őt maga vette pártfogása alá.¹⁸ Debrecenben talált menedéket s innen 1678. március 11-én újból Gyöngyösre került,¹⁹ ahol mintegy 1680-ig vitte hivatalát. Ha igazán tartózkodott Erdélyben, az ő szerző volta ellen nem is szól semmi egyéb, tisztán az, hogy egyáltalában nem munkálkodott irodalmilag. Pedig nem lehetett egészen képtelen az effélére sem, hiszen — ha ugyan ő volt az, aki 1687-ben Szikszón, azután meg Selyeben folytatott lelkészi működést²⁰ — a nagytekintélyű borsodgömörkishonti egyházmegyében állítólag (és el is hihetőleg) esperesi tiszteletet viselt utóbb.²¹

¹⁵ Ilyen nevű papja volt 1646-ig Tiszaderzsnek, ettől fogva 1666-ig Tiszaabádnak is, aki állítólag 102 éves korában halt meg valamikor.

¹⁶ RMK III. k. 2447. számú könyv leírása szerint MIHÁLY lett volna a keresztnéve, de ez hibás, amennyiben az illető értekezés ajánlása MÁTYÁSNAK mondja a valóságban.

¹⁷ Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1847. 592. l. (HEGEDÜS LÁSZLÓ közleménye.)

¹⁸ SZIMONIDESZ LAJOS szíves közvetítésével a HEVENESSY-kéziratokból vett adat.

¹⁹ KLIMKÓ PÁL: A gyöngyösi ev. ref. ... egyház történetének vázrajza (1891.) szerint.

²⁰ RÉVÉSZ Figyelmezője 1870. 443. l.

²¹ U. o. — Ez egyházmegye espereseinek névsorában nem fordul elő sem DEBRECENI EMBER PÁLnál, sem az egyházmegye monographusánál, ROMÁN ERNŐnél, holott semmi sem szól az ellen, hogy tényleg viselte ezt a tiszteletet, mivel az egykorúlag espereskedőkről szóló adatok között egészen jól elfér ez is.

Ebből a szempontból inkább számba jöhetne Sz. M. gyanánt SZALÓCZI MIHÁLY sajozszentpéteri pap és nemkülönben borsodgömörkishonti esperes, aki 1660-ban egy hasonlóan magyar nyelvű könyvvel szerepelt az irodalomban. Igen ám, de ő meg még az 1674. év tavasza táján meghalt és így már nem adhatott ki könyvet 1676-ban, de különben sem ment át semmi súlyosabb üldözésen.²²

Szó eshetnék még arról, hogy hátha SZATHMÁRNÉMETHI MIHÁLY a szerző, ki 1676-ban a könyvnek éppen a kiadási helyén, Kolozsvárrt volt pap és aki annak idején ugyancsak bújdosni kényszerült, a könyv címlapján jelzett kezdőbetűknek pedig a három elseje egy kicsi cserével a teljes nevének megfelelő. Csakhogy az ezek után következő B. betű semmiképen nem megfelelő sem Göncnek, ahol előbb hivataloskodott, sem Kolozsvárnak. Azonkívül ő két ízben is alkalmat vett magának arra, hogy felsorolja a munkáit, már pedig ez egyik kimutatásban sem fordul elő.

Mindezek következtében, elsősorban a SZÁNTAI MIHÁLYRA vonatkozólag mutakozó bizonytalanság és a Nagybányát illető nemleges bizonyosság tekintetbevételével nekem az a sejtelmem támadt, hogy az említett könyv szerzője senki más, mint az a SZŐLŐSI, illetőleg hosszabb nevén NAGYSZŐLŐSI („Nagy Szőlősi“) Mihály, akinek egyébként is ismeretes két munkája. Egyiket surányi (Bereg vármegye) lelkész korában írta, másikat meg mint szintén „a szentek mostani szenvedésének egyik társa“, vagyis eklézsiajából elüldöztetése után, bújdosása idején. Mindkettőnek jó hosszú címe van; amazéből ez a lényeges rész: „...*Hitnek paizsa, avagy... igaz ügyért kikelő bajnok Dávidka...*“ (Kassa, 1668.);²³ az utóbbinak meg talán ez volna lexikális rövidség-gel leghelyesebben a címe: „...*Lobogó szövétének vagy a lelkipásztor-ságnak tiszta tüköre...*“ (Kolozsvár, 1676.)²⁴ Ennek ajánlólevelét még 1675 végén Drassóban (Alsófehér vármegye) keltezte, ahol mint a nagytekintélyű KERESZTESI SÁMUEL buzgó református földesúr falujában,²⁵ abban az időben anyaegyház volt s így ő lelkész lehetett ott.

Igaz ugyan, hogy ezeken a könyveken teljesen ki van írva a neve, mégpedig egyenesen olyan alakban, hogy „NAGY SZŐLŐSI“, míg a szó-

²² Sárospataki Füzetek 1863. 258. l. — ROMÁN ERNŐ: Az alsóborsodi s az ősrégi borsodgömörkishonti egyházmegye története 1926. 55. l. szerint 1669-ben Szögligeten lelkészkedett, de ez nem ő, hanem az a másik SZALÓCZI MIHÁLY volt, aki későbbben zubogyi pap korában gályarabságot szenvedett s 1676-ban onnan volt visszatérőben.

²³ RMK I. k. 1068. sz. — SZINNYEI két helyen is (IX. 790. és XIII. 1305.) katolikus papnak mondja tévesen.

²⁴ RMK I. k. 1193. sz.

²⁵ U. o. III. k. 4153. sz. könyv ajánlása szerint.

ban forgón a NAGYnak hiányzik a megfelelő kezdőbetűvel való jelzése, mert hiszen az Sz. és M. után következő N. aligha tekinthető ilyenül, sokkal inkább tartozván annak a B-vel kezdődő helynek a nevéhez, amelyben L(elki) T(anító)ságot viselt vagy elűzetése előtt, vagy bújdósásának éppen ebben a szakában, tehát valószínű drassói lelkészkedését követőleg. Ámbár másrészt valami nyomdai tévedés sem tartható végképen kizártnak. Tökéletesen SZŐLŐSIRE vall azonban a könyvcímeknek mind a három könyvön egyöntetű, azonos és pedig sajtósági módszerrel való megszerkesztése, éppen úgy a teljes név nélkül közrebocsátotton, mint a nevével megjelent kettőn. Ugyanazon jellegűek a bőbeszédű, fejtegetésszerű részletezések mindegyiknek a címében, ami egyébiránt általában véve sem volt ritkaság abban az időben, de az egy kézből való származásra főként az a közös tulajdonságuk mutat, hogy a vagylagos címeknek az akkori szokáshoz képest rendszeres használata mellett a címek legvégére egy-egy bibliai idézet van illesztve, mégpedig mindig az, amelyből véve vannak az illető könyv címének lényeges szavai. Ez a máshol szerfelett ritkán, valóban csak elvétve, itt ellenben az összes műveken egyformán észlelhető különlegesség nem igen eshetett meg csupa véletlenségből.

Fontos bizonyosság az is, hogy az ismeretlen szerzőjű mű címéül szolgáló és addig valamennyi bibliafordításunkban másképen szövegezett „*Füstölő csepü . . .*“ kifejezés²⁶ a SZŐLŐSI „*Lobogó szövetnek*“ című könyvének az előszavában hasonlóan szerepel ezzel az alkalmazással: „*mint egy csepűcske füstölök*“ (A 4. l.) És az is nyom valamit a latban, hogy mind a két könyv címlapján szerepel a „*megromlott szív*“ kifejezés, az meg éppen, hogy UBRISI PÁLnak, egy tiszánineni vármegyékben elterjedt és közelebbről Bereg vármegyében is otthonos nemes család tagjának a költségén nyomtatott ki a keresett szerzőjű könyv.

Azt, hogy a kolozsvári nyomda SZŐLŐSINEK 1676-ban rendelkezésre állott és vele összekötetésben is volt, bizonyítja az ott ugyanakkor egész nevével közrebocsátott könyve. Hogy aztán a működési helyére mutató N. B. betűk a beregvármegyei Nagybereget vagy Nagy-bégányt, avagy a háromszéki Nagybacont vagy Nagyborosnyót, esetleg Nagybunt vagy más ilyent, amazok egyikét vagy másikat, mint azt az egyházat, amelyikből elűzetett, emez utóbbiak valamelyikét pedig, mint amelyben Drassóról odamelve lelkészkedett, jelentik-e: arról ezidőszerint nincs módunkban meggyőződést szerezni.

ZOVÁNYI JENŐ.

²⁶ Mely azonban előfordul MELIUS-nak a kolosséi levélhez írt magyarázataiban.